

איכא בינייהו. תסתיים דריב"ל הוא דאמר שיריים דמעכבי'... – אם כי למסקנא נדחית הראיה, מצאנו שכן דרכו של ר' יוחנן בכמה מקומות בתלמוד בבלי ובירושלמי, לפרש מחלוקת החכמים ב'משמעות דורשין' – כמצוין בבבא-מציעא כז. ושם נכתב שמלבד ר' יוחנן שדרכו בכך, וכן אביי (ע"ע בסנהדרין לד) – לא נמצא, עפ"י בדיקת מחשב, 'משמעות דורשין' בפי חכמים אחרים, בשני התלמודים. אך יש לציין שבירושלמי (יומא ה,ו) נקטו בנידון דידן [דלא כתלמודנו] שריב"ל אמר במשמעות דורשין נחלקו, ורבי יוחנן אמר שנחלקו לדינא.

'אלא כדברי האומר ולא להני תנאי, הכא נמי לדברי (כצ"ל. הגר"ס) האומר ולא להני תנאי' – לא נתפרש מיהם החולקים ומה טעמם. ואפשר שטעמם כדלעיל (בע"א), כיון שאפשר ללמוד שפיכת שירים מקל-וחומר מחטאות חיצוניות, ובכל זאת כתבם הכתוב – הרי שנה עליו לעכב. ואינם סוברים דרשת ר' ישמעאל דלעיל שלמו כל הכפרות כולן, וכן נתקו הכתוב לעשותם שיירי מצוה. ולפי זה כל הפנימיים שוים לעיכוב כפרה (עפ"י חזון איש יג,ד).

*

וכלה מכפר את הקדש – דרשוהו בגמרא כלפי שפיכת שיריים. ועל פי הפשט צריך באור מה בא הפסוק להשמיענו? ואמרו בירושלמי (שבת א,ג): זריזות מביאה לידי נקיות, שנאמר **וכלה מכפר**. ונראה פירושו שימחה מאד ולא יפסיק לאחר עבודתו הקשה כששרוי בתענית, אלא יגש מיד אל שעיר המשתלח המכפר ומנקה. והיינו שזריזותו תביאנו לידי נקיות מחטא (הגר"י מרצבך זצ"ל – 'עלה יונה' עמ' שו).

דף נג

'אמה אילך ואמה אילך' – כלומר, לאו דוקא בחוד הזוית, אלא בתוך משך אמה אליו נחשב 'קרן'. [ב'זבח תודה' העיר שמשמע לכאורה שבכל רוח שנתן שפיר דמי. והלא אם נתן למשל באמה של קרן מזרח-דרום ברוח דרומית, ובקרן מזרח-צפון יתן בצפונית, נמצא שלא נתן ברוח מזרח, והרי כתוב בחטאת (ויקרא ח,טו) **סביב**. וכשם שלמדו (בע"ב) **מסביב** האמור בעולה שצריך ליתן שתי מתנות בפניה כדי שיהא דם על כל רוח ורוח, הכי נמי נאמר בחטאת. וסיים שאכן אפשר שצריך להקפיד לתת דם בכל רוח ורוח. 'וצריך עיון'.

ונראה לי שבפשיטת שתיבת 'סביב' כאן מתייחסת לקרנות (קרנות המזבח סביב) – והלא נתן בכל ארבעת הקרנות המסבבות. לא כן בעולה שאין בה מתן על ד' קרנות, ה'סביב' האמור שם מתיחס לרוחות המזבח, לכך שם בדוקא יש להקפיד שיתן בכל רוח ורוח.

ואולם מדברי התוס' להלן (נז. ד"ה למה) נראה שהניחו שמ'סביב' דחטאת למדים שצריך ליתן בכל רוח. אך דבריהם שם צריכים באור, שעל סמך הנחה זו הקשו קושיא על הגמרא שם. ומשמע שהניחו זאת כדבר פשוט ללא צורך בהוכחה. (גם צ"ב מדוע הח"ח ז"ל לא העיר מדבריהם כלום).

ויתכן שהתוס' הבינו מלשון 'אמה אילך ואמה אילך' דלא כפרש"י, אלא גוונן בכל קרן בשתי רווחותיו, אילך ואילך. ולפי"ז י"ל שלרש"י אין הבדל באיזו רוח הוא נתן, כמשמעות לשונו כאן, ולדבריו מתיישבת קושית התוס' שם על מה שאמרו בגמרא

ש'סביב' דחטאת לא אצטרך ובה ל'שני כתובים הבאים כאחד' – כי די לכתוב קרנות, ואין צורך במלה 'סביב', שהרי אין צורך לתת בכל רוח ורוח].

'אליבא דרבי אלעזר בר"ש דאמר היא עצמה אינה נעשית אלא בגופה של קרן, דכו"ע לא פליגי' – כיון שלדבריו נותן בקרן עצמה, בריבוע העליון, ודאי כל הקרן בכלל 'קרנות' שאמרה תורה, ולא דוקא החוד. **'כי פליגי אליבא דרבי'** – שייכול ליתן למטה מן הקרן כנגדה. בזה נחלקו האם רק כנגד החוד בכלל 'קרנות' או אף בכל משך אמה לצדדים.

'חומר בגודלו מלמעלה ובאצבעו קטנה מלמטה' – פירוש, כדי שיצא כל הדם למזבח, צריך לקנחו מכל האצבע הטבולה בדם, משני צדי האצבע, באגודל ובורת [וברמב"ם משמע – באמה. וכתב הכס"מ שגרס 'גדולה'. או אפשר שכינוה 'קטנה' ביחס לאגודל] כלפי המזבח (עפ"י רש"י; זבח תודה).

לפירוש זה, מתפרש לשון 'חומר' – מלשון להיצה ודחיקה וכיוצא, וכמו שכתב רש"י מלשון 'נחמרו בני מעיה' – נכוצו. ואולם הרמב"ם כתב 'סומך' במקום 'חומר', ופרש הכסף-משנה שהוא מפרש 'חומר' לשון צבירה [כמו 'יצברו אותם חמרים חמרים' (שמות ח, ט)]. וכן הוא בלשון המשנה (עוקצין ב, ה) 'הבצלים שחמרן'. כלומר, מעמיד הדם שבאצבע שיהא צבור במקום אחד ולא יתפשט. ולפירוש זה יתכן שתפקיד האצבעות הנלוות הוא לעצור הדם שלא ייזל ויתפשט באצבע הטבולה. ונראה שמבחינה לשונית דא ודא אחת היא, כי גם לשון 'חמרים' במובן צבירה, ענינו כיוצא וריכוז הפזורים. 'חמר' – כמו 'עמר', ערם.

ויתכן שגם לשון 'חומר' בדרז"ל, שמשמעו מחרוזת תכשיטים ובשמים (ע' במובא בסוטה טו) – מקורו מלשון איסוף וריכוז. הרש"ש פרש ברש"י באופן אחר: 'חומר' במובן של 'מורח', בחילוף אותיות. [ואולי הוא בא בהשאלה ממריחה בחמר – 'ותחמרה בחמר ובזפת']. ואין מובן לפי"ז מהו שהביא רש"י מנחמרו בני מעיה.

'מצוה בחודה, אי עבד אמה אילך ואמה אילך – לית לן בה' – משמע מסתימת לשון הרמב"ם שגם כאשר נותן על הקרן ממש [ולא כנגדה למטה הימנה] – מצוה לכתחילה לתת בחודה (כן כתב ב'זבח תודה').

וצדד שם לדייק מרש"י שכשנותן על הקרן – אין צריך לתת בחודה אף למצוה, אך נראה שנטה יותר כסברה הראשונה. בכלל ספקו, גם לדעת האומר בחודה דוקא – שמא לא דיבר אלא כשנותן למטה מן הקרן, אבל על הקרן ממש – יכול לתת באמה כולה, עכ"פ לדעת רבי. אלא שעיקר דבריו מוסבים להלכה שאנו נוקטים שבדיעבד לית לן בה, הלכך הספק אינו אלא לענין מצוה לכתחילה. אך הוא הדין לענין דיעבד לדעת החולק. וזה מבואר בלשון ה'זבח תודה' שם ומדויקו מלשון רש"י. ולפי זה מובן הלשון שנקטו 'חד אמר: נותן אמה אילך ואמה אילך, וחד אמר: מחטא ויורד כנגד חודו של קרן' – מדוע לא נקט בפשטות 'נותן בחודו של קרן' כמשקל לשון החכם הראשון? – אבל לפי הצד הנזכר, בדוקא נקט 'כנגד', כי רק כאשר נותן למטה הימנה כנגדה, רק אז צריך לתת בחודה, אבל כשנותן בקרן ממש – אין צריך. ואולם דקדוק זה אינו מוכרח, כי יש לפרש שלכך נקט 'כנגד', שלא נאמר שצריך לתת בקצה חוד העליון ממש, אלא יכול לתת אף למטה מהחוד, כנגדו.

(ע"ב) 'מאי טעמא – אמר ר' אלעזר, לפי שלא היתה בחלקו של טורף...' – 'טעם זה אינו אלא למ"ד ירושלם נתחלקה לשבטים, ולמ"ד לא נתחלקה צריך לומר דכך נמסרה צורת המזבח, ולהכי לא הזכיר הרמב"ם דין ארץ בנימין בבנה מזבח קטן יותר' (מהגר"א נבנצל שליט"א).

ראה עוד אריכות בספר 'יד דוד'.

הרחי"ד"א בספרו 'פתח עינים' הביא קושית העולם, למ"ד ירושלם לא נתחלקה לשבטים, מדוע לא בנאוהו בעין עיטם המוגבה

ביותר, הלא שני תירוצי הגמרא [בין כתפיו שכן; סמיכותו ליהודה] – אינם שייכים לשיטה זו שלא נתחלקה ירושלים לשבטים. וביחוד קשה, שכל אותו דרשיה שבין דוד ושמואל אודות מציאת מקום המקדש, לאותה שיטה לא היו דברים מעולם, ומזור הדבר לומר כן.

והביא שיטת בעל 'שיח יצחק', שגם האומר 'לא נתחלקה' מודה שבתחילה ניתנה ליהודה ובנימין, אלא שלא עמדו באותה חלוקה, רק הפקירו חלקם לכלל ישראל, או שנתנו להם דשנה של יריחו במקום ירושלים. ולשיטה זו מיושבת הקושיא. ואולם העיר שמהתוס' בב"ק וכן מרש"י במגילה אין משמע כדעה זו.

*

'...דבאמת ראש מחבר המכילתא היה רבי ישמעאל, אך כמה ברייתות שנה אותן רבי שמעון בן יוחאי וכדאיתא בזבחים נג: תנא דבי רבי ישמעאל כרשב"י, וסימנך משכו גברי לגברא, ופרשו התוס' דרשב"י משך מתלמידי רבי ישמעאל לדעתיה לאחר פטירת רבי ישמעאל הלכו תלמידי רבי שמעון בן יוחאי, ומשום הכי עירבו המכילתא דרבי ישמעאל שהיה בידם עם כמה ברייתות של רשב"י...' (מתוך העמק שאלה לנצי"ב. קע, ג).

ענינים ורמזים

'עלה בכבש ופנה לסובב'

ויפן וירד וגו' לוחות כתובים משני עבריהם וגו'. – 'ויש להעיר בזה אומרו ב' פעמים לוחות. ויש לפרש בדרך רמז, על דרך שאמר הרב המגיד זללה"ה (זבחים נב:) **כיצד עלה** היינו כיצד יש עליה לאדם **בכבש** – היינו שכובש פניו ויהיה נכנע. ולי נראה כפשוטו: **כיצד עלה בכבש** היינו איך יעלה במדריגה, ומפרש: **ופנה לסובב** – היינו כשפונה בכל עסקיו לסובב כל עלמין ואל יזוז מחשבתו ממנו.

וזה יש לומר שמרמזו הפסוק ויפן היינו כשפונה מאת השי"ת, מיד – וירד, כי אין עליה רק כשפונה לסובב כנ"ל אבל כשיפנה מהשי"ת מיד 'וירד' – לירידה תחשב לו, ואף על פי ששני **לחת העדת** בידו, היינו שהולך בדרך התורה והמצוות ואיך אפשר לירד, ומפרש הטעם שאפשרי הוא מחמת **לחת כתבים משני עבריהם** היינו שכלול בהתורה רע וטוב, על דרך (הושע יד י) צדיקים ילכו במ וכו' (דגל מחנה אפרים – תשא, ד"ה ויפן).

(ע"ב) 'לפי שלא היתה בחלקו של טורף... ובין כתפיו שכן' –

בנימין נקרא טורף, כדאיתא בגמרא 'בחלקו של טורף'. ואבנו בחושן נקראת 'ישפה' – יש פה לחטוף ולקבל ממקומות הרחוקים ביותר, ומכניס זאת לקדושה; – מפני ששבט בנימין עומד על הספר, והיה מביט לטובות אשר באומות, וכל דבר טוב וניצוץ קדוש שרואה ביניהן – מכניסו לקדושה, ולכן ברכו משה (דברים לג, יב) **ובין כתפיו שכן** – היינו שתהיה לו יראה עצומה, כמו 'אכתפיה דמריה'. והיינו מפני שהיה מכניס עצמו בספיקות לנצח או להנצח, כמי שנושא משא על כתפיו והמשא נוטה לכל צד. אכן השי"ת תמיד חושב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח, וכמו שמצינו בשאול, שריחם על אגג מפני שאמר אוי לי שמא יכלה זרעי (תנרבא"ר כא) – אע"פ שזו הרחמנות היתה נחשבת לו לחטא,

מכל מקום חשב השי"ת שמזאת הפעולה תישאר מחשבה טובה, כדאיתא בגמרא (גטין נז): מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק, ונתברר בזה כוונת שאול, שזו היתה כוונתו – להוציא הטוב והקדושה שנמצא באגג, כי שאול הוא מבנימין.
(מי השילוח ח"ב ויחי; וכן שם בח"א ויחי; תצוה ד"ה ומלאת. וע"ע מחשבות חרוץ ה, ד"ה וב"פ. עמ' 21–22)
עוד ענינים ורמזים – בלקוטי מוהר"ן תנינא עז; קמא יזג.

דף נד

זמביא חלוקי אבנים מפולמות – כגון חלוקי אבנים מן הנחל, שחלקות הן ללא פגימות (עפ"י תוס' סוכה מט. חולין יח.).

וכתב הרמב"ם (בית הבחירה א, יד) שהיו מביאים אותן האבנים מבתולת הקרקע; חופרים עד שמגיעים למקום הניכר שאינו מקום עבודה ובנין, או מן הים הגדול – ומוציאים משם את האבנים ובונים.

(ע"ב) ז'ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות – הכוונה שארץ ישראל היא מרכז העולם. ולכן איריה מזוג, וגם מחכים, וביותר מקום המקדש, שלכן בו ישבו חכמי הסנהדרין ומשם תצא תורה

(מהרש"א קדושין סט. וכעין שאמרו (בסנהדרין לו.) שהסנהדרין יושבת בטבורו של עולם).
וכיוצא בזה פרש המהר"ל מפרג (בחידישי אגדות) שאין הכוונה 'גבוה' במובן הגשמי אלא כינוי לקדושתה ומעלתה, כי כל המקודש מחבירו נקרא 'גבוה', ושאר מקודש – שפל (וע"ע: ליקוטי מוהר"ן ט, ה; ז, א; י, ד; תפארת יוסף תגיגה ג: ד"ה איזהו).

ויש מי שפרש כפשוטו, והכוונה שגבוהה מכל הארצות שמסביבותיה, כך שכל הבא אליה מכל מקום – עולה (מרומי שדה שם. ומהרש"ל כתב נפקותא לענין נדרים; הנודר לעלות מהארץ – נדרו בטל ולוקה משום 'לא תשא... לשוא').

אשר נשבע לה... אם אבא באהל ביתי, אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצע מקום...' – כלומר, נשבע שלא יעלה על מיטתו וישן ברצון, אבל שינת אונס – אינה מסורה בידו ואינה כלולה בשבועתו, והלא הנשבע שלא ישן – מלקין אותו וישן לאלתר (עפ"י חדושי חתם סופר נדרים פט. והר צבי כאן. וע' בשיטה מקובצת באות ו כע"ז).

רמזים ופרפראות

ז'ובין כתפיו שכן' – בגימטריא: **ובירושלם** (בעל הטורים – ברכה).

*

ארץ ישראל באמצע כל הארצות, ובית המקדש באמצע ארץ ישראל, ומשם רואה הקב"ה כל העולמות (עפ"י מדרש תנחומא קדושים).

דף נג

פא. א. מתן דמים בחטאת, היכן וכיצד?

ב. איה מקום שפיכת שיריי דמי החטאות במזבח?

ג. מתן דמים בעולה, היכן וכיצד?

א. דם חטאת חיצונית, טעון ארבע מתנות בקרנות המזבח (כדלעיל לו-לח), מתנה אחת לכל קרן. מתחיל בקרן דרומית מזרחית המזומנת אצלו כשעולה בכבש ופונה לימין, הולך על הסובב ומקיף את המזבח ומסיים בקרן מערבית דרומית.

לדברי רבי אלעזר בר"ש, נותן על הקרנות ממש. כלומר בריבוע אמה עליון שבכל פינה, ולא דוקא בחודה של הקרן אלא בכלה.

ולדברי רבי, נותן כנגד חודה של קרן ואין צריך בקרן עצמה אלא אף למטה הימנה, ובלבד שיתן למעלה מחוט הסקרא – בחצי העליון של המזבח (שמשם נחשבת 'רשות הקרנות' – שכן דרשו מההראל ארבע אמות). ומצוה בחודה, ואם נתן באמה הסמוכה לפינה – נחלקו רבי יוחנן ורבי אלעזר האם יש לחוש בזה.

א. הלכה כרבי מחברו, שכל עליונו של מזבח כשר כנגד הקרנות. והלכה שאם עשה אמה לכאן או לכאן – לית לן בה, אבל לכתחילה מצוה בחודה כאמור.

ב. רש"י להלן (נד): פירש שלכך היו קרנות המזבח חלולות, כדי שיפול דם החטאת לתוכן ויבלע.

נראה מדבריו שהיו נותנים הדם על גג הקרנות [ומשמע דאתיא כרבי אלעזר בר"ש, שהרי לרבי נותן כנגד הקרנות מלמטה ולא עליהן. והרמב"ם, הגם שפסק כרבי, הביא (בית הבחירה ב,טז) שהקרנות חלולות. מוכח שפרש דלא כרש"י]. והתוס' שם תמהו על פרש"י, שהרי לא היו המתנות למעלה אלא כנגד חוד הקרן.

כיצד נותן הדם? טובל אצבעו הימנית (הסמוכה לכוהן, שהיא המיומנת ורגילה במלאכה) בדם שבמזרק, ונותן על המזבח באצבע לכיוון מטה עד שיכלה כל הדם שבאצבע [ולשם כך הוא נעזר באצבעות אחרות, כדי שיצא כל הדם].

ב. דמי חטאות פנימיות, שפיכת שייריהם ביסוד מערבי. מלבד לדברי רבי שמעון בן יוחאי כפי ששנוי בבביתא – על יסוד דרומי (שסובר מזבח לצפון הפתח היה, נמצא היסוד הדרומי עומד כנגד אמצע פתח אהל מועד).

חטאות חיצוניות, שפיכת שייריהם על יסוד דרומי (הסמוך לו בירידתו מן הכבש). רבי ישמעאל אומר: מערבי (ילמד סתום מן המפורש – חטאות הפנימיות שנאמר בהן אשר פתח אהל מועד).

ג. מתן דמים בעולה, היה נעשה בזריקה מכלי שרת, עומד הכהן על הרצפה ונותן שתי מתנות שהן ארבע בחצי התחתון של המזבח.

ונחלקו תנאים ואמוראים במעשה הנתינה; לתנא קמא, וכן אמר שמואל: נותן מתנה אחת בקרן מזרחית-צפונית ומתנה נוספת במערבית-דרומית (אבל אי אפשר בקרנות האחרות, שהרי קרן דרומית-מזרחית לא היה לה יסוד, וצריך ליתן כנגד היסוד כנזכר למעלה), והדם מתפשט אנה ואנה לשתי הרוחות שבכל זווית. ולדברי רבי ישמעאל, וכן אמר רב: נותן בפנינת מזרחית-צפונית שתי זריקות, אחת למזרח המזבח ואחת לצפון, וכן הוא עושה בפנינת מערבית-דרומית – אחת למערב ואחת לדרום. (סביב – סביב מחטאת, מה להלן פיסוק ארבע מתנות, אף בעולה).

הלכה כדעה ראשונה. ונראה שגם שמואל מודה שאם עשה כרב – כשר ולא עבר על 'בל תוסיף' (עפ"י זבח תודה. ע"ש).

דף נד

פב. א. האם יסוד המזבח היה מקיף את המזבח מארבע רוחותיו?

ב. היכן היו ממצים את דם עולת-העוף?

ג. כיצד היו בונים את קרנות המזבח?

א. לדברי רב, יסוד המזבח לא היה מקיפו מארבע רוחותיו אלא בצפון ובמערב, ועוד אמה אחת ברוח דרומית ואמה אחת ברוח מזרחית. וטעם הדבר, מפני שלא נבנה המזבח אלא בחלקו של בנימין. ואותו שטח במזרח ובדרום – של שבט יהודה היה.

לדברי לוי, היה היסוד מקיף מכל רוחות המזבח, אלא שבדרום מזרח לא היה משמש כיסוד למתן דמים. הרמב"ם (בית הבחירה ב, י) פסק כרב.

ב. מיצוי דם עולת העוף היה בקרן דרומית-מזרחית (משנה סד:), בחצי העליון של קיר המזבח. גם אם מיצה למטה מן הסובב, כל שהוא למעלה מחוט הסקרא – כשר. [ואפשר שהדם היה מתמצה ושותת על בליטה קטנה כנגד אותה הקרן – לדברי רב שלא היה שם יסוד].

שיירי הדם; לגרסת הר' חיים, היו שופכים מהעוף על אותה בליטה. ולדעת רבנו תם, לא היתה שפיכת שייריים בעולת העוף.

ג. בניית קרנות המזבח; הביאו תבנית שיש בה חלל אמה על אמה, והיו יוצקים לתוכה תערובת של אבנים מפולמות (= לחות. רש"י), סיד, קוניא (= אבר מהותך) וזפת (הגר"א מוחק 'זפת' וגורס 'גפסים'), ואחר כך היו מסירים את התבנית. ואולם לא היו ממלאים את הכל באותה תערובת אלא הניחו שם גם דברים אחרים והוציאו לפני היבוש, כדי שיהיו הקרנות חלולות (רב כהנא).

דף נה

פג. א. מה בין קדשי קדשים לקדשים קלים?

ב. האם קרבן שלמים הוא מקדשי קדשים או קדשים קלים?

ג. שלמי ציבור, לענין מה הוקשו לחטאת ולענין מה הוקשו לעולה?

ד. במה שונים קרבן תודה ואיל הנזיר משאר שלמים?

ה. האם העזרה כולה כשרה לשחיטת קדשים-קלים?

ו. שלמים ששחטם במצבים דלהלן, מה דינם? דלתות ההיכל נעולות; מוגפות; וילון תלוי בפתח ההיכל; גובה (-תל, וכדו') מפסיק בין מקום השחיטה לפתח ההיכל

ז. בת ישראל שנשאת לכהן – האם אוכלת בחזה ושוק?

א. קדשים קלים אין בהם מעילה; הרי הם יוצאים מן העזרה ונאכלים בכל מחנה ישראל, ולא רק לזכרי כהונה (ואת חזה התנופה... תאכלו במקום טהור אתה ובניך ובנותיך...).